

12 Poëzie en film: Nieuwsgierig naar (mogelijke) antwoorden

Dialogisch leren en creatief schrijven tijdens de literatuurles

Anouk ten Peze & Anne Toorenaar

Dialogisch leren en creatief schrijven

Wat is er natuurlijker nadat je een mooie film hebt gezien of een prachtig gedicht hebt gelezen dan daarover in gesprek te gaan? Ook leerlingen willen graag praten over wat ze lezen en zien. Wij denken dat het principe van dialogisch leren dat Tanja Janssen (2009) ontwikkelde voor korte verhalen ook heel goed gebruikt kan worden voor andere genres. We hebben daarom vier nieuwe lessen gemaakt waarbij haar didactische aanpak is toegepast op poëzie en film. Tijdens de poëzielessen staat het gedicht *Winter* van Ingmar Heytze centraal en tijdens de andere twee lessen de korte film en het verhaal *Brommer op zee*. De film is van Diederik Dee en het verhaal is geschreven door Maarten Biesheuvel.

We hebben het principe van dialogisch leren gecombineerd met creatief schrijven. Janssen & Van den Bergh (2010) toonden aan dat leerlingen een verhaal beter begrijpen en meer waardering hebben voor het verhaal wanneer ze voorafgaand aan het lezen zelf een verhaal schreven. In onze lessen draaien wij het om: leerlingen lezen eerst een gedicht en gaan daarna zelf schrijven. Wij hebben ons voor de twee poëzielessen laten inspireren door de bundel *24 uur in het licht van Kila & Babsie* (2018). Zij laten in hun boek aan de hand van door hen gekozen gedichten zien hoe poëzie kan inspireren om zelf gedichten te schrijven.

Tijdens de poëzielessen combineren we het dialogisch leren met divergent denken om leerlingen te helpen bij het bedenken van ideeën voor een eigen gedicht. In alle vier de lessen werken we volgens een soort snelkookpan-principe: het tempo ligt hoog en korte opdrachten wisselen elkaar af (Ten Peze, 2019). Hierdoor is er in de les genoeg tijd om met elkaar in gesprek te gaan. In iedere les wordt dus gewerkt met een timer op het bord.

Voor beide genres hebben we twee lessen van 50 minuten gemaakt voor de bovenbouw havo/vwo, waarbij we gebruik maken van de drie fasen die Janssen (2009, p. 41) beschrijft:

1. Leerlingen lezen de tekst en gaan individueel in dialoog met de tekst. De vragen die tijdens het lezen opkomen noteren zij.
2. Leerlingen gaan in dialoog met elkaar over hun lezerservaringen en wisselen vragen uit in een groepje.
3. De ideeën en vragen van de groepjes worden klassikaal uitgewisseld.

De lessen zijn dus dialogisch omdat leerlingen tijdens de lessen zowel in dialoog met de tekst als in dialoog met andere lezers gaan. Ook laten we leerlingen in de poëzieles met elkaar in dialoog gaan over hun eigen gedicht.

Welke mogelijkheden zien we nog meer?

We denken dat de aanpak van dialogisch leren ook goed toepasbaar is op nieuwe literaire genres. De twee lessen die we hebben ontwikkeld kunnen met wat kleine aanpassingen bijvoorbeeld gebruikt worden bij het interpreteren van spoken word en beeldverhalen. Voor het gebruik van spoken word in de les Nederlands kan de bundel *Hardop. Spoken word in Nederland* (Gons, 2019) van Babs Gons inspiratie bieden. Gons is van mening dat spoken word een zeer toegankelijke vorm van literatuur is: 'Waar mensen die de taal niet (helemaal) goed beheersen, dyslectisch zijn, of anderszins een schijnbare taalachterstand hebben zich onzeker of onwelkom kunnen voelen in de klassieke literatuur, het idee hebben: 'o, dat is niet voor mij', geloof ik graag dat de deur van de spoken word-poëzie voor iedereen open staat' (2019, p.11). Juist vanwege deze toegankelijkheid is spoken word een literair genre waarover jongeren goed met elkaar in gesprek kunnen gaan. Ook omdat in spoken word veel thema's die jongeren bezig houden aan bod komen.

Na een verkennend onderzoek naar het gebruik van de beeldroman in de klas verwachten Ramdas et al. (2018) dat de beeldroman motiverend kan werken in de literatuurles. Voor het gebruik van een beeldverhaal verwijzen wij bijvoorbeeld naar de korte graphic novel *Vroeg donker* van Aimée de Jongh (2021). Deze graphic novel is verschenen in de bundel 3pak ter gelegenheid van de Boekenweek van Jongeren 2021.

Zowel spoken word als de graphic novel lenen zich volgens ons goed om jongeren te inspireren om zelf te schrijven. Van de docent vergt het misschien een beetje creativiteit, maar wij zijn ervan overtuigd dat dialogisch leren leerlingen kan helpen bij de interpretatie van spoken word en beeldverhalen en het schrijven van hun eigen creatieve tekst.

Verantwoording voor de tekstkeuze

De lessen zijn bedoeld voor bovenbouwleerlingen van het havo/vwo. Het interpreteren van het gedicht en de korte film en het verhaal doen een behoorlijk beroep op het abstractievermogen van leerlingen. Als we kijken naar de beschreven niveaumenken van Theo Witte (Witte, 2008) dan denken we dat de lessen geschikt zijn voor leerlingen die uit de voeten kunnen met teksten vanaf niveau 3 of 4 – bovenbouwleerlingen dus van het havo/vwo. Als lezer moet je namelijk nieuwsgierig zijn naar de tekst en de personages. Ook moet je durven en kunnen omgaan met complexe en meerduidige teksten of verhalen die buiten je eigen belevingswereld vallen.

Zowel het door ons gekozen gedicht als het verhaal en de film bevatten open plekken en zijn niet voorspelbaar, waardoor leerlingen worden gestimuleerd om ze goed te lezen en te interpreteren. Hun nieuwsgierigheid wordt door de gekozen teksten aangewakkerd. Voor een goede interpretatie moet je nieuwsgierig zijn naar de tekst en naar de personages, ook als je die personages niet meteen begrijpt. Zo roep de korte verfilming van het verhaal *Brommer op Zee* veel vragen op omdat het gedrag van het hoofdpersonage veel open plekken creëert. Het geschreven verhaal *Brommer op Zee* geeft door het meer introspectieve karakter al mogelijke invullingen van deze open plekken. Daarnaast laat het verhaal veel ruimte voor leerlingen om in dialoog met de tekst en met elkaar hun eigen betekenis te geven aan de tekst.

We kozen voor het gedicht *Winter* omdat het gaat over liefde, een thema dat aansluit bij de belevingswereld van leerlingen. Het gedicht bevat open plekken, verschillende betekenislagen en metaforen waardoor leerlingen worden gestimuleerd om het goed te lezen. We merken zelf in de les dat veel leerlingen best graag willen werken met poëzie, maar als het te ondoorgroendelijk voor ze is, haken ze vaak af. Ook al lijkt dit gedicht in eerste instantie niet ingewikkeld, maar als je goed leest ontdek je steeds meer.

Teksten

Tijdens les 1 en 2 staat het gedicht *Winter* van Ingmar Heytze centraal. Het gedicht is afkomstig uit de bundel *Aan de bruid* (2000).

Winter
Het wordt steeds kouder in dit huis.
Tocht waart zuchtend door de kamers.
Rijp maakt bloemen op de ramen.
Kleuren zijn verwelkt tot grijs.
Huiver kruipt door onze lakens.
Twijfel slaapt er tussenin.
Wij liggen rillend naast elkaar
en staren zonder lust of zin.
Je lippen zijn van ijs en steen.
Mijn hart bevriest bij elke zoen.
Lief, ik weet niet wat te doen:
langzaam wordt het winter
om ons heen.

Ingmar Heytze

Uit: *Aan de bruid*. Uitgeverij Podium, Amsterdam, 2000

Tijdens les 3 en 4 staan het verhaal *Brommer op zee* van Maarten Biesheuvel en een korte film bij het verhaal centraal. Het verhaal is afkomstig uit de bundel *In de bovenkooi* (1972). Het volledige verhaal is online beschikbaar in de verhalenbundel *Sterke Verhalen* van Bulkboek.Online. De PDF met het verhaal is hier te vinden: [FINAL.pdf](#) ([bulkboek.online](#)). De bijbehorende korte film is gemaakt door Diede de Vree en is beschikbaar op Vimeo: *Brommer op Zee – Een film van Diede de Vree* ([vimeo.com](#))

In gesprek over poëzie

Leerlingen hebben de lessencyclus van Tanja Janssen al een keer doorlopen en zijn bekend met het begrip 'hamvraag'.

- Doelgroep: bovenbouw havo/vwo
- Benodigdheden: timer op het bord & voor iedere leerling het gedicht *Winter* op papier
- Leerlingen zitten in groepjes van drie of vier

Les 1 Winter

1. Lezen & vragen stellen 5 minuten

Je hebt van je docent(e) het gedicht *Winter* van Ingmar Heytze gekregen. Terwijl we het gedicht lezen noteer je de vragen die tijdens het lezen bij je opkomen naast het gedicht. Naast de vragen mag je ook dingen opschrijven of aanstrepen waar je vragen over hebt zoals rare woorden of zinnen die je niet begrijpt.

2. De hamvraag 2 minuten

Kijk nog eens goed naar het gedicht en alles wat je hebt genoteerd hebt en formuleer een hamvraag bij het gedicht: de voor jou belangrijkste vraag die beantwoord moet worden om te kunnen begrijpen waar het gedicht echt over gaat. Vaak is dit een vraag waar je langer over na moet denken en die over de kern van het gedicht gaat. Meestal is het ook een vraag waarop meerdere antwoorden mogelijk zijn. Het is dus niet een vraag waarvan je het antwoord kunt opzoeken, zoals: 'Wat betekent 'geanimeerd?'.

3. Wat denken jullie? 15 minuten

Bespreek en beantwoord samen jullie hamvragen in minimaal drie volzinnen. Een van jullie noteert alle antwoorden in een schrift. Het kan zijn dat jullie tijdens het bespreken en beantwoorden samen tot een nieuwe hamvraag komen, die volgens jullie nog meer over de echte betekenis of de kern van het gedicht gaat dan de eerste hamvragen. Dan mag je die vraag natuurlijk ook kiezen en beantwoorden.

4. Kies! 3 minuten

Kies in je groepje uit al jullie vragen de meest essentiële hamvraag.

5. Delen 20 minuten

Een van jullie schrijft de gekozen hamvraag en het antwoord op het bord. Jullie bespreken met je docent(e) alle vragen en de antwoorden.

Les 2 Winter

- Benodigdheden: timer op het bord & voor iedere leerling het gedicht *Winter* op papier
- Een foto van het bord met daarop de hamvragen en de antwoorden.
- Een leeg format van een woordweb, of een leeg blaadje om het woordweb op te maken
- Leerlingen zitten in dezelfde groepjes van drie of vier als de vorige les

1. Hoe zat het ook alweer? 5 minuten

Op het bord zie je de hamvragen en de antwoorden van de vorige les op het bord geprojecteerd. Schrijf in twee minuten in je schrift op wat voor jou het meest belangrijk was van de vorige les. Je bespreekt kort in de klas met je docent wat jullie hebben genoteerd. Deze les ga je aan de hand van het gedicht *Winter* zelf een gedicht schrijven.

2. Bedenk! 1 minuut

In het gedicht wordt een gevoel vergeleken met een seizoen. Kies zelf een aantal gevoelens/emoties en noteer deze zo snel mogelijk. Go, go, go!

3. Kies! 1 minuut

Kies uit de emoties en gevoelens die je hebt opgeschreven een gevoel of emotie waar je op dit moment het liefst over zou willen schrijven en kies daarna een jaargetijde dat past bij jouw gevoel, je mag ook meer jaargetijden kiezen. Noteer het gevoel en het jaargetijde in het middelste rondje van het woordweb.

4. Kleur 1 minuut

In de eerste alinea van het gedicht wordt het gevoel beschreven met een kleur: maak bij het woordweb een nieuwe tak waarbij je 'kleur' schrijft en schrijf zo snel mogelijk een aantal kleuren op die in je opkomen bij jouw gevoel. Noteer minimaal 4 kleuren. Je hebt 1 minuut de tijd, go, go, go!

5. Wat gebeurt er? 5 minuten

In het gedicht maakt de schrijver gebruik van werkwoorden. Deze werkwoorden passen bovendien bij de winter: kouder worden, verwelken, huiveren, rillen, bevriezen (enzovoort). Maak een nieuwe tak bij de mindmap en schrijf werkwoorden op die passen bij jouw seizoen. Noteer minimaal zes werkwoorden.

6. Nu jij! 20 minuten
Schrijf je eigen gedicht. Het gedicht bestaat uit minimaal drie strofen en bevat minimaal vier regels per strofe. Het gedicht bevat geen eindrijm. Je hebt 20 minuten om te schrijven.

7. Delen 10 minuten
Lees elkaars gedicht. Je leest het in stilte en geeft het door als je het gelezen hebt. Formuleer bij ieder gedicht op de post-it die je van je docent krijgt een hamvraag. Als je jouw gedicht terug hebt gekregen, kies jij uit welke vraag je de hamvraag bij jouw gedicht vindt. Bespreek in je groepje waarom deze vraag volgens jou de hamvraag is. Na afloop vraagt je docent(e) of iemand het gedicht wil voorlezen of wil laten voorlezen.

In gesprek over *Brommer op zee*

Les 1 Brommer op zee

- Doelgroep: bovenbouw havo/vwo
- Benodigdheden: timer op het bord & de korte film bij *Brommer op zee*
- Leerlingen zitten in groepjes van drie of vier

1. Kijken & vragen stellen 10 minuten
We kijken klassikaal de korte film. Terwijl we de film kijken noteer je de vragen die tijdens het kijken bij je opkomen. Naast de vragen mag je ook losse dingen of indrukken opschrijven waar je vragen over hebt.

2. De hamvraag 2 minuten
Kijk nog eens goed naar je vragen en formuleer je hamvraag bij de film: de voor jou belangrijkste vraag die beantwoord moet worden om te kunnen begrijpen waar deze film echt over gaat. Vaak is dit een vraag waar je langer over na moet denken en die over de kern de film gaat.

3. Wat denken jullie? 20 minuten
Bespreek en beantwoord samen jullie hamvragen in minimaal drie volzinnen. Als je dat wilt, kun je de film of stukjes van de film nog even bekijken op je telefoon op laptop. Een van jullie noteert alle antwoorden in een schift. Het kan zijn dat jullie tijdens het bespreken en beantwoorden samen tot een nieuwe hamvraag komen, die volgens jullie nog meer over de echte betekenis van het gedicht gaat dan de eerste hamvragen. Dan mag je die vraag natuurlijk ook kiezen en beantwoorden.

4. Kies! 3 minuten

Kies in je groepje uit al jullie vragen de meest essentiële hamvraag

5. Delen 15 minuten

Een iemand uit jullie groepje schrijft de hamvraag en het antwoord op het bord. Jullie bespreken met je docent(e) de vragen en de antwoorden die de groepjes geformuleerd hebben op de vragen. Lever je vragen en aantekeningen in bij je docent.

Les 2 Brommer op zee

- Het verhaal *Brommer op zee* voor iedere leerling op papier
- Leerlingen zitten in dezelfde groepjes als de vorige les

1. Hoe zat het ook alweer? 3 minuten

Op het bord zie je de hamvragen van de vorige les op het bord geprojecteerd. Schrijf in 30 seconden in je schrift op wat jou het meest is bijgebleven van de korte film *Brommer op Zee*. Je bespreekt kort in de klas met je docent wat voor jullie de belangrijkste inzichten of vragen waren over de korte film.

2. Lezen & vragen stellen 12 minuten

Je hebt van je docent(e) het verhaal *Brommer op zee gekregen* van Maarten Biesheuvel gekregen. Je kunt het verhaal zelf in stilte lezen, maar je kunt het ook luisteren via apple, music of Deezer en meelesen. Noteer tijdens het lezen weer de echte vragen die bij je opkomen. Maak twee kolommen: in de eerste kolom komen de vragen die je ook bij de film had. In de tweede kolom komen de vragen die specifiek zijn voor dit verhaal.

3. Delen 5 minuten

Ga terug naar de vier hamvragen en jullie antwoorden en de verantwoording erbij die je bij het filmpje had. Zijn de vier hamvragen en de antwoorden bij de film ook essentiële hamvragen bij het korte verhaal? Waarom wel of niet? Bespreek dit in je groepje terwijl een iemand van het groepje jullie bevindingen opschrijft in een schrift.

4. De hamvraag 2 minuten

Noteer nu individueel je eigen meest essentiële hamvraag bij het geschreven korte verhaal en beantwoord deze.

5. Wat denken jullie? 10 minuten
 Bespreek en beantwoord samen jullie vier hamvragen in minimaal drie volzinnen. Een van jullie noteert alle antwoorden in een schift. Als je bij het beantwoorden van de hamvragen samen tot een nieuwe hamvraag komt, mag je die natuurlijk ook kiezen en beantwoorden.
6. Kies! 3 minuten
 Kies in je groepje de meest essentiële hamvraag.
7. Delen 10 minuten
 Een iemand uit jullie groepje schrijft de hamvraag en het antwoord op het bord. Jullie bespreken met je docent(e) de vragen en de antwoorden die de groepjes geformuleerd hebben op de vragen. Zijn er verschillen tussen de hamvragen bij de film en het korte verhaal? Welke verschillen zijn dat en op welke manier kunnen jullie deze verschillen toeschrijven aan het verschil in genre (verschil tussen film en geschreven tekst).

Literatuur

- Gons, B. (2019). *Hardop. Spoken word in Nederland*. Atlas Contact.
- Janssen, T. (2009). *Literatuur leren lezen in dialoog: lezersvragen als hulpmiddel bij het leren interpreteren van korte verhalen*. Vossiuspers.
- Ramdas, N., Beuse, T., Maas, W., & Vries, B. D. (2018). Woord in beeld: De mogelijkheden van beeldromans in het talenonderwijs. *Levende Talen Magazine*, 105(1), 18-22.
- Starre, K. van der & Zijlstra, B. (2018). *24 uur in het licht van Kila&Babsie*. Grange Fontaine.
- Ten Peze, A. (2019). Het Schrijflab: Creatief schrijven in havo en vwo 4. *Levende Talen Magazine*, 106(4), 4-9.
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. De literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Samenvatting van het proefschrift dat is verdedigd op 29 mei 2008 te Groningen*. Universitair Onderwijs Centrum Groningen/Rijksuniversiteit Groningen. <https://www.lezenvoordelijst.nl/media/4215891/samenvatting-proefschrift-het-oog-van-de-meester.pdf>